

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Original Research Article

Guidelines for Applying the Sekhiyavatta principle to Enhance Thai Etiquette Values

แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตถ์เพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย

Phrakhrubaidika Somphong Anubhaddo Paongdang^{1*},
& Viroj Koomkrong²

พระครูใบฎีกาสมพงษ์ อนุภทโท ผึ้งแดง^{1*}, & วิโรจน์ คุ่มครอง²

ARTICLE INFO

Name of Author &
Corresponding Author: *

1. Phrakhrubaidika Somphong Anubhaddo Paongdang*

พระครูใบฎีกาสมพงษ์ อนุภทโท ผึ้งแดง
Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: phrapairoj1@gmail.com

2. Viroj Koomkrong

วิโรจน์ คุ่มครอง
Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Thailand.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: koom-krong9@hotmail.com

คำสำคัญ:

เสขียวัตถ์, มารยาทไทย, คุณค่าทางวัฒนธรรม,
การดำเนินชีวิตตามหลักธรรม

Keywords:

Sekhiyavatta, Thai Etiquette,
Cultural Values, Dharma principles

Article history:

Received: 18/08/2025
Revised: 12/09/2025
Accepted: 19/11/2025
Available online: 06/03/2026

How to Cite:

Paongdang, P. & Koomkrong, V.
(2026). Guidelines for Applying the
Sekhiyavatta principle to Enhance
Thai Etiquette Values. *Journal
Dhamma for Life*, 32(2), 241-253.

ABSTRACT

This research article aims to (1) to study the Sekhiyavatta in Theravada Buddhist scriptures, (2) to examine Thai etiquette, and (3) to propose approaches for applying Sekhiyavatta principles to enhance the value of Thai etiquette. The study employed a qualitative documentary research, analyzing and synthesizing data through descriptive type of report.

The findings revealed that Sekhiyavatta refers to the learned, comprising 75 principles, governs the physical, verbal, and mental conduct of monks, emphasizing refined manners with the intent to cultivate self-discipline and public respect. These rules are categorized into 4 groups: (1) Sārūpa (26 rules), concerning composure in deportment and behavior when entering communities; (2) Bhojanapati-samyutta (30 rules), pertaining to etiquette in receiving and consuming food; (3) Dhammadesanapati-samyutta (16 rules), addressing decorum in preaching the Dhamma; and (4) Pakiṇṇaka (3 rules), covering specific activities such as excretion in public spaces. Sekhiyavatta transcends mere disciplinary rules, reflecting a refined Buddhist cultural ethos in behavioral practice.

When compared to Thai etiquette, it was defined as the code of refined conduct encompassing polite and respectful behavior in actions, speech, and mindset-particularly in showing deference and situational appropriateness-it aligns closely with Sekhiyavatta across all dimensions. For instance, proper attire, composed speech and posture, and respect toward elders mirror the Buddhist principle of sixfold reverence, which forms the psychological foundation of Thai etiquette.

The application of Sekhiyavatta to promote Thai etiquette can be organized into four approaches, corresponding to Sekhiyavatta, and synthesized into SBDP Model: (1) S=Self-

discipline, focusing on self-control; (2) B=Behavioral decorum, emphasizing polite conduct; (3) D=Dharma-based etiquette, rooted in Buddhist principles, and (4) P=Public respect, fostering respect for society and the environment. The findings highlight that Sekhiyavatta can systematically enhance public virtue and cultivate a culture of self- and mutual respect, particularly in an era where Thai etiquette faces challenges from globalization. This research holds academic, ethical, and policy-relevant value for revitalizing Thai cultural roots grounded in Buddhist principles, fostering a profound and sustainable cultural restoration.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาหลักเสขียวัตตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหลักมารยาทไทย 3) เพื่อนำเสนอแนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสารนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า เสขียวัตตร คือวัตรแห่งการศึกษา 75 ลักขาบท ซึ่งเป็นข้อวัตรปฏิบัติด้านกาย วาจา และใจ ของพระภิกษุที่เน้นเรื่องมารยาทผู้ดี อันมีเจตนารมณ์เพื่อฝึกฝนความสำรวมและความเคารพต่อสาธารณะ แบ่งออกเป็น 4 หมวด ได้แก่ หมวดสารูป (26 ข้อ) ว่าด้วยการสำรวมในอิริยาบถและกิริยาเวลาเข้าสู่ชุมชน หมวดโภชนปฏิสังยุต (30 ข้อ) ว่าด้วยมารยาทในการรับและฉันอาหาร หมวดธัมมเทศนาปฏิสังยุต (16 ข้อ) ว่าด้วยมารยาทในการแสดงธรรม และหมวดปกิณณกะ (3 ข้อ) ว่าด้วยมารยาทในกิจเฉพาะ เช่น การขับถ่ายในที่สาธารณะ เสขียวัตตรไม่ใช่เพียงข้อวินัย แต่เป็นธรรมเนียมแห่งความละเมียดละไมซึ่งสะท้อนวัฒนธรรมพุทธในเชิงพฤติกรรม เมื่อเทียบเคียงกับมารยาทไทย คือ ระเบียบแบบแผนการประพฤติที่ดงามอันแสดงถึงพฤติกรรมที่สุภาพเรียบร้อยหมายถึงกิริยา วาจา และเจตคติที่แสดงถึงความสุภาพ เรียบร้อย อ่อนน้อม โดยเฉพาะการเคารพผู้อื่นและรู้จักกาลเทศะ พบว่ามีความสอดคล้องกับหลักเสขียวัตตรในทุกมิติ เช่น การแต่งกายที่เรียบร้อย การนั่งพูดอย่างสำรวม การวางตัวต่อผู้ใหญ่ โดยเฉพาะหลักการระ 6 ในพระพุทธศาสนา เป็นฐานแห่งมารยาทไทยในมิติจิตใจ

แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตตรเพื่อส่งเสริมมารยาทไทยจึงสามารถจัดหมวดได้ 4 แนวทางตามหมวดของเสขียวัตตร และสังเคราะห์เป็น “SBDP Model” ประกอบด้วย 1) S=Self-discipline (การควบคุมตน) 2) B=Behavioral Decorum (ความสุภาพทางพฤติกรรม) 3) D=Dharma-based etiquette (มารยาทตามหลักธรรม) และ 4) P=Public Respect (ความเคารพต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าหลักเสขียวัตตรสามารถนำมาเสริมสร้างจริยธรรมสาธารณะ (Public Virtue) และปลูกฝังวัฒนธรรมการเคารพในตนและผู้อื่นได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในยุคที่มารยาทไทยกำลังถูกท้าทายจากอิทธิพลโลกาภิวัตน์ งานวิจัยนี้จึงมีคุณค่าทั้งในเชิงวิชาการ ศีลธรรม และการประยุกต์ใช้เชิงนโยบายเพื่อฟื้นฟูรากวัฒนธรรมไทยบนพื้นฐานพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งและยั่งยืน

บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับระเบียบแบบแผนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “มารยาทไทย” ซึ่งถือเป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติที่สะท้อนถึงลักษณะนิสัย ความอ่อนน้อม และความสุภาพเรียบร้อยของคนไทย ทั้งในด้านกิริยา วาจา และการปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคม แนวคิดเรื่องมารยาทไทยปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมไทยมาอย่างยาวนาน โดยมีคำกล่าวที่สะท้อนคุณค่าของมารยาทว่า สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมและการแสดงออกของบุคคลสามารถสะท้อนพื้นฐานการอบรมและคุณค่าทางสังคมของบุคคลนั้นได้ (สมจินตนา ภักดีศรีวงศ์, 2538)

มารยาทไทยจึงมิใช่เพียงรูปแบบของการแสดงออกทางสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างความสงบเรียบร้อยและความกลมเกลียวในการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคม โดยเป็นการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้เหมาะสมกับกาลเทศะและสภาพแวดล้อมทางสังคม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2550) นอกจากนี้ มารยาทยังเกี่ยวข้องกับแบบแผนของกิจวัตร จริยวัตร และวีถีวัตร ซึ่งเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่สังคมยอมรับและถือปฏิบัติร่วมกัน (สมชัย ใจดี และบรรยง ศรีวิริยาภรณ์, 2533)

ในบริบทของพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับมารยาทและการสำรวมกาย วาจา ใจ ปรากฏอย่างชัดเจนในพระวินัยปิฎก โดยเฉพาะในหลัก “เสขียวัตร” ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่พระภิกษุและสามเณรพึงศึกษาและฝึกฝนเพื่อให้เกิดความเรียบร้อย สงัดงาม และสมณสาธูป เสขียวัตรเป็นข้อบัญญัติที่มุ่งเน้นการฝึกฝนพฤติกรรมพื้นฐานของพระสงฆ์ เช่น การแต่งกาย การสำรวมอิริยาบถ การรับบิณฑบาต การฉันภัตตาหาร และการแสดงธรรมแก่ประชาชน เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา (พระครูประโชติพัชรพงศ์, 2563) หลักเสขียวัตรประกอบด้วยข้อปฏิบัติทั้งหมด 75 สิกขาบท ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 หมวด ได้แก่

หมวดสาธูป 26 สิกขาบท

หมวดโภชนปฏิสังยุต 30 สิกขาบท

หมวดธัมมเทศนาปฏิสังยุต 16 สิกขาบท

หมวดปกิณณกะ 3 สิกขาบท

ข้อปฏิบัติเหล่านี้มุ่งเน้นการฝึกฝนความสำรวมในอิริยาบถต่าง ๆ เช่น การนุ่งห่มจีวรให้เรียบร้อย การสำรวมกิริยาเมื่อเข้าไปในชุมชน การรับบิณฑบาตด้วยความเคารพ และการแสดงธรรมในโอกาสที่เหมาะสม ซึ่งล้วนเป็นแนวทางการพัฒนาดนให้เป็นผู้มีระเบียบวินัยและมีจริยวัตรที่งดงาม อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาจิตใจและปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา (พระอุตรคณาธิการ และจำลอง สารพัตนิก, 2530)

หลักเสขียวัตรยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมส่วนบุคคลกับศรัทธาของสังคม กล่าวคือ เมื่อพระภิกษุประพฤติปฏิบัติตามหลักเสขียวัตรอย่างเคร่งครัด ย่อมทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และช่วยส่งเสริมการดำรงอยู่ของพระศาสนาให้มั่นคงยั่งยืน (พระครูประโชติพัชรพงศ์, 2563) แม้ว่าจะมีงานศึกษาเกี่ยวกับมารยาทไทยและหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอยู่จำนวนหนึ่ง เช่น การศึกษามารยาทในสังคมไทย หรือการศึกษามารยาทชาวพุทธในการเรียนการสอน (จันจิรา เลิศศรีบัณฑิต,

2553) แต่จากการทบทวนเอกสารพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งศึกษาเฉพาะมิติของมารยาทในบริบทสังคมไทย หรือมิติทางการศึกษาศาสนาเท่านั้น ยังขาดการศึกษาที่เชื่อมโยงหลักเสขียวัตตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กับมารยาทไทยในเชิงบูรณาการ รวมถึงแนวทางการประยุกต์ใช้หลักเสขียวัตตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทในสังคมร่วมสมัย

ดังนั้นสำคัญคือ การขาดการศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่นำหลักเสขียวัตตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทยอย่างเป็นระบบ ทั้งในเชิงแนวคิดและเชิงการปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาหลักเสขียวัตตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท วิเคราะห์ความสัมพันธ์กับหลักมารยาทไทย และเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักเสขียวัตตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทในสังคมไทย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมที่ดั่งงามของสังคมไทยต่อไป

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักเสขียวัตตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท แนวคิดเรื่องมารยาทไทย และการประยุกต์หลักธรรมเพื่อพัฒนาพฤติกรรมทางสังคม เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังนี้

หลักเสขียวัตตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

เสขียวัตตร (Sekhiyā) เป็นข้อปฏิบัติในพระวินัยปิฎกที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อฝึกอบรม กิริยามารยาทของพระภิกษุสามเณรให้มีความสำรวม เหมาะสม และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม เสขียวัตตรมีลักษณะเป็นข้อฝึกอบรมด้านกิริยามารยาท เช่น การแต่งกาย การเดิน การนั่ง การฉันอาหาร และการวางตัวในที่สาธารณะ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาความสำรวมทางกาย วาจา และจิตใจ (พระอุตรคณาธิการ & จำลอง สารพัดนึก, 2530) หลักเสขียวัตตรจึงมิได้เป็นเพียงระเบียบวินัยของพระสงฆ์เท่านั้น แต่ยังสะท้อนหลักการของการพัฒนาพฤติกรรมที่เหมาะสมในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องมารยาทและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข การปฏิบัติตามเสขียวัตตรยังช่วยปลูกฝังความเคารพ ความสำรวม และความเรียบร้อย อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาคุณธรรมทางสังคม (พระครูประโชติพัชรพงศ์, 2563) การศึกษาพระพุทธศาสนาในด้านมารยาทชาวพุทธยังพบว่า การเรียนรู้และการฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทในการปฏิบัติต่อพระสงฆ์และการประพฤติตนในสังคมตามหลักพุทธศาสนา สามารถส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้และพฤติกรรมที่เหมาะสมของผู้เรียนได้ (จันจิรา เลิศศรีบัณฑิต, 2553) ดังนั้น หลักเสขียวัตตรจึงเป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่สามารถนำมาศึกษาและประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนามารยาทและพฤติกรรมทางสังคมของบุคคลได้

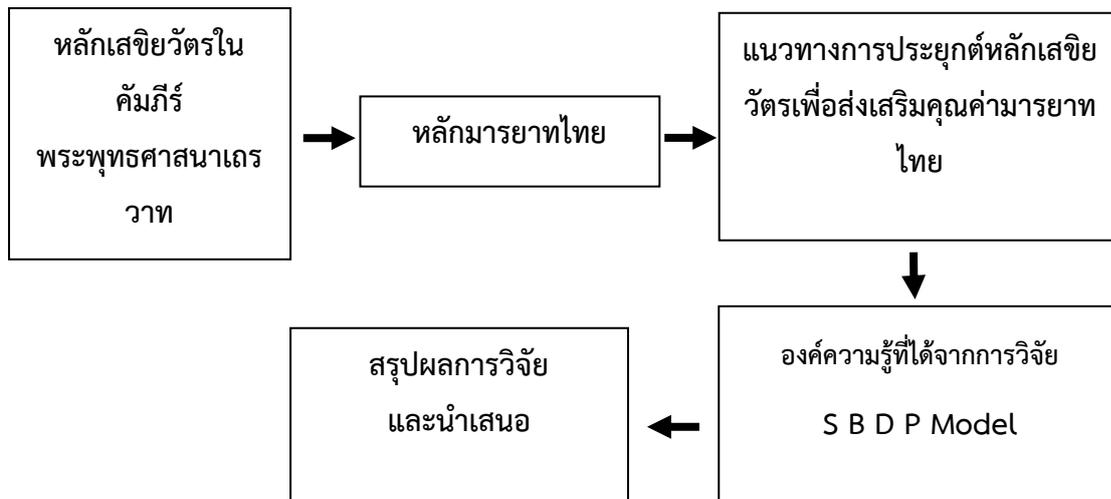
แนวคิดเกี่ยวกับมารยาทไทย

มารยาทไทยเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความสุภาพเรียบร้อย ความเคารพ และความเหมาะสมตามวัฒนธรรมไทย ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของเอกลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชาติ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2550) มารยาทไทยครอบคลุมทั้งกิริยาท่าทาง การพูด การแต่งกาย และการวางตัวในสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น การไหว้ การรับไหว้ การนั่ง การยืน และการปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคม ซึ่งล้วนเป็นพฤติกรรมที่สะท้อนคุณค่าทางวัฒนธรรมและความเคารพต่อผู้อื่น (สมจินตนา ภักดีศรีวงศ์, 2538) มารยาทยังเกี่ยวข้องกับการเข้าสังคมและการปรับตัวในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม การมีมารยาทที่เหมาะสมจะช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมีระเบียบและความสงบเรียบร้อย (กองทัพเรือ, 2542) ในบริบททางวัฒนธรรม มารยาทไทยยังมีความสัมพันธ์กับประเพณีและค่านิยมของสังคมไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นและมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมพฤติกรรมของคนในสังคม (สมชัย & บรรยง, 2533) ดังนั้น การศึกษามารยาทไทยจึงมีความสำคัญต่อการรักษาและส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมไทย

แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตถ์เพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย

หลักเสขียวัตถ์มีลักษณะเป็นข้อฝึกปฏิบัติที่เน้นความสำรวมและความเหมาะสมของพฤติกรรม ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องมารยาทไทยในหลายประการ เช่น ความสุภาพ ความเรียบร้อย และความเคารพต่อผู้อื่น การนำหลักเสขียวัตถ์มาประยุกต์ใช้ในบริบทของสังคมไทยสามารถช่วยส่งเสริมพฤติกรรมที่เหมาะสม เช่น การแสดงกิริยาสุภาพ การวางตัวในที่สาธารณะ และการเคารพต่อบุคคลอื่น ซึ่งเป็นพื้นฐานของมารยาทที่ดีในสังคม การปลูกฝังมารยาทที่ดีในชีวิตประจำวันยังเกี่ยวข้องกับการพัฒนาบุคลิกภาพ เช่น การแต่งกายที่เหมาะสม และการวางตัวอย่างสุภาพ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์และความน่าเชื่อถือของบุคคลในสังคม (พลอย จริยเวช, 2547) ดังนั้น การประยุกต์หลักเสขียวัตถ์จึงสามารถเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลให้เหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรมของสังคมไทย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักเสขียวัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาหลักมารยาทไทย
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย

สมมติฐานการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับหลักเสขียวัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นหลักการฝึกอบรม กิริยามารยาท ความสำรวม และความเหมาะสมของพฤติกรรม ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับมารยาทไทยที่เป็นแบบแผนพฤติกรรมทางสังคมของคนไทย

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบวิจัยเอกสาร (Qualitative Research) การศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์คัมภีร์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จากหนังสือเอกสารและบทความทางวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ

รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับหลักเสขียวัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หลักมารยาทไทย และแนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย เพื่อใช้ประกอบการวิจัย โดยรวบรวมจากแหล่งต่างๆ ดังนี้ ศึกษาข้อมูล 1) จากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย 2) จากคัมภีร์อรรถกถา

แปล ปกรณวิเสส และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ศึกษาข้อมูลจากตำรา หนังสือ เอกสารทางวิชาการ และ วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง

2. จัดลำดับข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหา พร้อมทั้งตรวจสอบความสอดคล้องกับ หลักคำสอนในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักเสขียวัตตร เพื่อส่งเสริมคุณค่า มารยาทไทย

3. วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา แล้วเรียบเรียงเนื้อหาอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้ง นำเสนอผลการศึกษาในลักษณะการบรรยายเชิงพรรณนา

4. ตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์

นำผลการศึกษาที่เรียบเรียงแล้วเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อพิจารณาตรวจสอบความถูกต้อง ความ สมบูรณ์ และความเหมาะสมของเนื้อหา

5. ปรับปรุง จัดทำรายงานการวิจัย

ปรับปรุง แก้ไข และเรียบเรียงเนื้อหาตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษา ก่อนจัดทำรายงาน ผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์และนำเสนอผลงาน

ผลการวิจัย

แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตตรหมวดสารูปเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย โดยเสขียวัตตร เปรียบเสมือนเพชรน้ำหนึ่ง ที่ทำให้คนไทยเป็นคนพิเศษ มีความน่ารัก นุ่มนวล ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่มีในชนชาติอื่น เสขียวัตตร 26 ข้อนี้ท่านมิได้ปรับเป็นอาบัติไว้โดยตรงในข้อบัญญัติเป็นแต่ให้ภิกษุทำความศึกษา ให้เรียนรู้ไว้เมื่อ ล่วงละเมิดเป็นอาบัติทุกกฏ เพราะไม่เอื้อเพื่อปฏิบัติ และไม่เอื้อเพื่อที่จะศึกษาทำความเข้าใจ เสขียวัตตรนี้เป็นต้น บัญญัติของมารยาทไทยเป็นเรื่องของการปรับตัวให้เข้ากับสังคม เพื่อความงดงามน่าดู เพื่อการยอมรับเข้าเป็นหมู่ คณะ แต่แท้จริงแล้วมีเรื่องเบื้องหลังซึ่งเกี่ยวกับต้นบัญญัติมารยาทที่เรายอมรับกันอยู่ในปัจจุบันนี้ จากปัญหา นี้จึงได้มีการบัญญัติมารยาทขึ้นเพื่อเป็นกฎเกณฑ์ใช้สืบต่อกันมา ซึ่งต้นบัญญัติของมารยาทต่าง ๆ ที่เก่าแก่และ ถือเป็นต้นแบบของมารยาทในปัจจุบันคือ เสขียวัตตรซึ่งเป็นหมวดพระวินัยในพระพุทธศาสนาเป็นธรรมเนียมที่ ควรประพฤติเวลาเข้าบ้าน ตามธรรมดา พระอยู่ในวัด แต่ถึงเวลาจะเข้าบ้านประชาชนหรือไปในหมู่บ้านต่าง ๆ ควรจะปฏิบัติอย่างไร เรื่องนี้นำมาประยุกต์ใช้ปรับปรุงตัวเราเองได้ เวลาอยู่บ้านเราจะทำตัวอย่างไรก็ได้ แต่ออก นอกบ้านจะต้องทำอย่างไรบ้าง เอามาเปรียบเทียบกับพระสงฆ์ได้จะทำให้เรามีกิริยามารยาทงดงามขึ้น

แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตตรโกชนปฏิสังยุตเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทยโดยหมวดที่ 2 คือ โกชนปฏิสังยุต 30 ข้อนี้ ถ้าภิกษุไม่มีความเอื้อเพื่อพระวินัย ฉันทอาหารโดยไม่สำรวมระวัง ฉันทโดยไม่สนใจธรรมเนียมปฏิบัติหรือฉันทมูมามสกปรก ทำให้เกิดความสกปรกเลอะเทอะถูกปรับเป็นอาบัติทุกกฏ แต่ภิกษุที่มีความ

ตั้งใจจะรักษาธรรมเนียม ไม่คิดล่วงละเมิด แต่ไม่รู้ไม่ได้ศึกษา วิกลจริตหรืออาพาธ ไม่เป็นอาบัติ ฉะนั้น ธรรมเนียมในการรับบิณฑบาตและการฉันอาหาร ซึ่งจะเอามาปรับใช้เป็นมารยาทในการกินอาหาร มารยาทไทยตลอดจนขนบธรรมเนียมที่เราใช้กันอยู่ ซึ่งมีความแตกต่างไปจากชนชาติอื่นและมีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลาแล้วยังเป็นที่ประทับใจของคนทั่วโลกนี้ มารยาทและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยได้มาจากพระพุทธศาสนา ฉะนั้น มารยาทไทยที่จะกล่าวถึงในวันนี้เป็นการยกเอาพระวินัยหมวดหนึ่งของพระสงฆ์ที่เรียกว่า หมวดเสขียวัตรว่าด้วยมารยาทอันงดงามของพระสงฆ์ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนำมาจากมารยาทของกษัตริย์ เพราะพระองค์ทรงเป็นเจ้าของราชวงศ์ของกรุงกบิลพัสดุ์มาก่อน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนำมารยาทของกษัตริย์ที่ดั่งงามมารวมกับมารยาทของนักบวชที่ดั่งงามในยุคนั้น ซึ่งพระองค์ทรงพิสูจน์มาแล้วว่าดีจริง ๆ แล้วทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพิ่มเติม จนกลายเป็นมารยาทของพระสงฆ์ จากนั้นได้กลายมาเป็นมารยาทของชาวไทยเราด้วย

แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรธัมมเทสนาปฏิสังยุตเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย เป็นมารยาทที่ดีงามของพระสงฆ์มี 16 ข้อ เป็นธรรมเนียมของการแสดงธรรม ให้ภิกษุผู้แสดงธรรมนั้นเคารพในธรรม และให้ความสำคัญแก่ธรรม แสดงธรรมด้วยความตั้งใจประกาศพระศาสนาให้ผู้ฟังเห็นความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของพระธรรม ยินดีฟังด้วยความเคารพและยินดีน้อมนำไปปฏิบัติมิใช่แสดงธรรมสักแต่ว่าได้แสดง มิใช่แสดงพอให้ผ่านไป อันเป็นความมั่งง่าย ไม่คำนึงถึงประโยชน์แก่ผู้รับฟังและพระศาสนา เสขียวัตรข้อเหล่านี้เป็นการห้ามมิให้แสดงธรรมแก่คนที่แสดงกิริยาไม่เคารพธรรม ไม่ใส่ใจที่จะยกย่องชิดชูธรรมว่าสูงส่ง ควรเคารพ เพื่อให้เกิดความขลังและศักดิ์สิทธิ์ในการแสดงธรรม เพื่อป้องกันและเสริมสร้างมารยาททางสังคมให้แก่พระสงฆ์ในเวลาเดียวกันก็ช่วยส่งเสริมบุคลิกให้ดี ให้นำเคารพภักดีขึ้นมาหลักเสขียวัตรนี้ ต่อมากลายเป็นพื้นฐานของมารยาทไทย

แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรหมวดปิกณกะเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย เสขียวัตรมารยาทในหมวดปิกณกะ 3 ข้อ เป็นมารยาทที่ดั่งงามของพระสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายรักษามารยาทในการขับถ่าย ไม่ยื่นขับถ่ายเหมือนพวกคฤหัสถ์เพราะสมัยนั้นยังไม่มีห้องน้ำมิดชิดเหมือนอย่างปัจจุบัน จำต้องขับถ่ายในที่โล่งแจ้ง โดยเฉพาะในการเดินทาง จึงห้ามมิให้ยื่นขับถ่าย ซึ่งเป็นภาพไม่เหมาะสมสำหรับภิกษุ ปัจจุบันส่วนใหญ่มีห้องน้ำมิดชิดโดยทั่วไปแล้ว จึงอนุโลมยื่นขับถ่ายบ้างในกรณีที่ไม่มีคนเห็น แต่ผู้ถือเคร่งครัดก็ยังคงปฏิบัติตามเสขียวัตรอยู่สำหรับการขับถ่ายและบ้วนขะหรือน้ำลายน้ำมูลลงบนหญ้าหรือ ใบไม้เขียวสดหรือลงในน้ำนั้น จัดเป็นการรักษาธรรมชาติ รักษาความสะอาด และรักษาสุขภาพโดยภาพรวม และเป็นการป้องกันความสกปรกเลอะเทอะอันไม่น่าพบเห็น นับเป็นสิกขาบทที่ทันสมัย เป็นมาแต่อดีต ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงห่วงใยคุณภาพของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและของน้ำเป็นอย่างดี จึงทรงบัญญัติเสขียวัตรไว้และทรงอนุญาตวัจจกฏีวัตร คือ วิธีใช้ห้องสุขาที่เต็มเปี่ยมด้วยความสำรวมระวังมีมารยาทในการใช้ห้องน้ำให้ถูกต้องตามหลักเสขียวัตร

อภิปรายผล

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักเสขียวัตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

การศึกษาหลักเสขียวัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการศึกษาพบว่า หลักเสขียวัตรเป็นข้อปฏิบัติด้านมารยาทและความสำรวมที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎก เพื่อเป็นแนวทางในการฝึกฝนพฤติกรรมของพระภิกษุสามเณรให้มีความเรียบร้อย เหมาะสม และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม โดยหลักเสขียวัตรมีลักษณะเป็นข้อฝึกอบรมด้านกิริยามารยาท ความสำรวมทางกาย วาจา และการแสดงออกในสถานที่ต่าง ๆ เช่น การเดิน การนั่ง การรับประทานอาหาร และการพูดจา ซึ่งล้วนเป็นพฤติกรรมที่สะท้อนถึงความสำรวมและความเคารพต่อสังคม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ พระพิรุณ วุฑฒิกโร (2554) ที่อธิบายว่า เสขียวัตรเป็นหลักธรรมที่เน้นการฝึกอบรมพฤติกรรมภายนอกให้เกิดความเหมาะสมและงดงาม เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพและวินัยของบุคคลผ่านการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง ทั้งยังช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่พระสงฆ์และพระพุทธศาสนา แนวคิดเรื่องเสขียวัตรยังสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมด้านการพัฒนาตนเองในมิติของศีลและวินัย ซึ่งเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบเรียบร้อย โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2543) อธิบายว่า ศีลและวินัยในพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงข้อห้าม แต่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ให้มีความเจริญทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งนำไปสู่ความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยรวม ดังนั้น หลักเสขียวัตรจึงถือเป็นระบบการฝึกอบรมด้านมารยาทและบุคลิกภาพที่มีโครงสร้างชัดเจน และสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การศึกษาหลักมารยาทไทย

ผลการศึกษาพบว่า มารยาทไทยเป็นแบบแผนพฤติกรรมทางสังคมที่สะท้อนถึงวัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของสังคมไทย โดยมีลักษณะสำคัญคือความสุภาพ ความเคารพผู้อื่น ความอ่อนน้อมถ่อมตน และการแสดงออกที่เหมาะสมตามกาลเทศะ เช่น การไหว้ การพูดจาสุภาพ การเคารพผู้ใหญ่ และการประพฤติตนอย่างเรียบร้อยในที่สาธารณะ (กรมการศาสนา, 2559) ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาคุณธรรมและค่านิยมของคนไทยที่เน้นการปลูกฝังคุณลักษณะด้านความมีวินัย ความเคารพผู้อื่น และความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสงบสุข (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560) การรักษามารยาทไทยยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดด้านการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในสังคม โดย อิงอร รอดน้อย (2558) ซึ่งเห็นว่า การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนสามารถดำเนินการผ่านการปลูกฝังพฤติกรรมทางสังคมที่เหมาะสมซึ่งมารยาทถือเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างกลมกลืน ในบริบทของ

สังคมไทยปัจจุบัน การส่งเสริมมารยาทไทยยังมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพของประชากรและการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการสร้างสังคมที่มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ดีงาม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย

จากผลการศึกษาพบว่า หลักเสขียวัตรสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากทั้งสองแนวคิดมีพื้นฐานร่วมกันในด้านการควบคุมพฤติกรรม การแสดงออกอย่างเหมาะสม และการเคารพผู้อื่น การประยุกต์หลักเสขียวัตรสามารถดำเนินการได้ในหลายระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล โดยส่งเสริมให้บุคคลฝึกฝนความสำรวมทางกายและวาจา เช่น การพูดจาสุภาพ การวางตัวเหมาะสม และการเคารพผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับหลักมารยาทไทย ระดับการศึกษา โดยนำหลักเสขียวัตรมาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนด้านคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อปลูกฝังพฤติกรรมที่เหมาะสมให้แก่เยาวชนและ ระดับสังคมและวัฒนธรรม โดยใช้หลักเสขียวัตรเป็นแนวทางในการสร้างวัฒนธรรมองค์กรและสังคมที่ให้ความสำคัญกับความสุภาพ ความเคารพ และความมีระเบียบวินัย แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2543) ที่มองว่าหลักพุทธธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมได้ โดยเฉพาะในด้านการสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรมและการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ เมื่อพิจารณาในภาพรวม จะเห็นได้ว่าการนำหลักเสขียวัตรมาประยุกต์ใช้กับมารยาทไทยไม่เพียงแต่ช่วยส่งเสริมพฤติกรรมที่เหมาะสมของบุคคลเท่านั้น แต่ยังช่วยรักษาและสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมของสังคมไทยให้คงอยู่ต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการสร้างสังคมที่มีคุณธรรมและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

สรุป

จากการศึกษาการศึกษา ศึกษาหลักเสขียวัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาคุณค่าของมารยาทไทยในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม และ เสนอแนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย ผลการศึกษาพบว่า หลักเสขียวัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นข้อฝึกอบรมจำนวน 75 ข้อสำหรับพระภิกษุและภิกษุณี ซึ่งมีลักษณะเป็นข้อพึงศึกษาเพื่อฝึกฝนการแสดงออกให้เกิดความงดงามทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในพื้นที่สาธารณะ หลักเสขียวัตรเน้นการพัฒนาคุณลักษณะสำคัญ ได้แก่ อับปิจฉตา (ความมกน้อย) สัมปชัญญะ (ความรู้ตัวทั่วพร้อม) และวินัย (การสำรวมกาย วาจา และใจ) อันสะท้อนถึงคุณค่าของความสุภาพ ความเรียบร้อย และความละเอียดอ่อนในการดำเนินชีวิตทางสังคม หลักการดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างบุคลิกภาพและการแสดงออกที่เหมาะสมของผู้ปฏิบัติ ในด้านคุณค่าของมารยาทไทย ผลการศึกษาพบว่า มารยาทไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางสังคมและจริยธรรมของสังคมไทย โดยแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกาย วาจา และการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตนและ

ความเคารพ มารยาทไทยจึงมิได้เป็นเพียงแบบแผนทางสังคม หากแต่มีรากฐานเชื่อมโยงกับหลักคุณธรรมและจริยธรรมที่หยั่งรากลึกในพุทธวัฒนธรรม งานวิจัยของ สุวัฒน์ แนบกลาง ชี้ให้เห็นว่ามารยาทไทยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกระบวนการอบรมบ่มเพาะจิตใจให้เกิดสัมมาคารวะ การคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม และการสำรวมระวังในการกระทำเพื่อไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น หลักการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของเสขียวัตรในหลายประการ เช่น การยืน เดิน นั่ง การรับบิณฑบาต การสนทนา และการใช้ภาชนะอย่างเหมาะสม ซึ่งล้วนเป็นรูปแบบของการฝึกวินัยและการสำรวมตนในชีวิตประจำวัน สำหรับแนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทย ผลการศึกษาพบว่าสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้หลายบริบทของสังคม ทั้งในระดับครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน โดยเฉพาะในกระบวนการปลูกฝังมารยาทไทยให้แก่เยาวชน แนวทางสำคัญประกอบด้วย การส่งเสริมการสำรวมกายและวาจาในที่สาธารณะ เช่น การแต่งกายอย่างสุภาพ การเดินอย่างเหมาะสม และการใช้ถ้อยคำที่สุภาพไพเราะ ตลอดจนการจัดกิจกรรมเสริมสร้างวินัยผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางพุทธธรรม เช่น ค่ายคุณธรรม กิจกรรมวัฒนธรรม หรือบทเรียนเสริมในหลักสูตรการศึกษา นอกจากนี้ยังควรบูรณาการหลักเสขียวัตรเข้ากับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจคุณค่าทางจริยธรรมที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมทางมารยาท แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของ พเยาว์ ยินดีสุข ที่ระบุว่า การปลูกฝังมารยาทไทยควรมุ่งเน้นให้ผู้เรียนตระหนักถึงเหตุผลและหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานของพฤติกรรมทางมารยาท มิใช่เพียงการปฏิบัติตามแบบแผนทางสังคมโดยปราศจากความเข้าใจ ดังนั้น หลักเสขียวัตรจึงสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีศักยภาพในการสนับสนุนและส่งเสริมการดำรงรักษาคุณค่ามารยาทไทยในสังคมร่วมสมัย ทั้งในมิติของการพัฒนาบุคคลและการเสริมสร้างความสมดุลของสังคมโดยรวม.

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การอบรมเยาวชนในสถานศึกษาให้รู้จักมารยาทไทย
2. การอบรมจริยธรรมแก่บุคลากรในองค์กร
3. การจัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมในชุมชนโดยมีเสขียวัตรเป็นฐาน
4. การเผยแพร่พระพุทธศาสนาเชิงพฤติกรรม เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่งดงามของสงฆ์

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรหมวดสารูป 26 สิกขาบทเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทยในยุคดิจิทัล
2. แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรหมวดโกชนปฏิสังยุต 30 สิกขาบท เพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทยในยุคดิจิทัล
3. แนวทางการประยุกต์หลักเสขียวัตรหมวดธัมมเทสนาปฏิสังยุต 16 สิกขาบทเพื่อส่งเสริมคุณค่ามารยาทไทยในยุคดิจิทัล

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2559). *มารยาทไทย*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2550). *มารยาทไทย*. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มส่งเสริมการถ่ายทอดวัฒนธรรม สำนักส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม.
- กองทัพเรือ. (2542). *คู่มือมารยาทและการเข้าสังคม*. กรุงเทพมหานคร: คณะทำงานพิจารณาและจัดทำ อท. ด้านข่าวสาร.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *แนวทางการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมหลักของคนไทย*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ.
- จันจิรา เลิศศรีบัณฑิต. (2553). *การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา เรื่องมารยาทชาวพุทธและการปฏิบัติต่อพระสงฆ์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่เรียนโดยใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนกับการสอนแบบปกติ* (ปริญญาานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระครูประโชติพัชรพงศ์ (นัฐพงษ์ วิสุทโธ). (2563). *คุณค่าของการอุปัฏฐากในพระพุทธศาสนาเถรวาท* (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพิรุณ วุฑฒิกโร. (2554). *การศึกษาวิเคราะห์เสขียวัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ จำลอง สารพัตติก. (2530). *พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พลอย จริยเวช. (2547). *Mix & match แต่งตัวดีอย่างมีสไตล์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: แพลน ฟรีนดี้ กรุงเทพฯ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 7 (พระวินัยปิฎก มหาวรรค)*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมชัย ใจดี และ บรรยง ศรีวิริยาภรณ์. (2533). *ประเพณีและวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วัฒนาพานิชย์.

สมจินตนา ภัคดีศรีวงศ์. (2538). *มารยาทในสังคมไทย มารยาทและการเข้าสมาคม*. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ่อนแถมมี.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2567). *มารยาท*. สืบค้นจาก <http://lailouisab.blogspot.com/>
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2567). *มารยาทไทย*. สืบค้นจาก <http://kanchanapisek.or.th/kp8/>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.

อิงอร รอดน้อย. (2558). *การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนโดยใช้หลักพุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.